

Auðveldar umbætur eru ekki einskisverðar

MORGUNBLAÐIÐ

3. Febrúar 1948

I.

ALLIR góðir menn eru svo gerðir, að þeim þykir leitt til þess að vita, að eitthvað það sem til er stofnað með kostnaði og fyrirhöfn, og til gagns gæti orðið, eða gamans, verður þó fyrir þá vömm sem vel mætti varast, að litlum notum eða engum. Einsog er t. d. þegar ritgerð eða grein, sem góð getur verið og gagnleg, verður ólæsileg, sakir hörguls á prentsvertu. En slíks gerast nú mörg dæmi hjá oss, og þó einkum þar sem um dagblöðin er að ræða. Og ekki eru heldur í útvarpinu dæmin fá úr sömu átt, þó að með öðrum hætti sje, eins og gefur að skilja. Sögur eru lesnar upp, og erindi flutt þannig að í flestum setningum er eitthvað af orðum óskiljanlegt. Er þar til litils að verið, og væri þó auðvelt að ráða á þessu bót.

II.

Þeir sem koma þannig fram í útvarpi, að vjer missum aldrei af orði eða atkvæði, eru íþrótta-menn hins talaða máls, í lestri og ræðu, svo sem prófessorar, prestar, stjórnmálamenn og leikarar, að ógleymdu hinu fasta starfsfólki stofnunarinnar, flestu, og enn nokkrum öðrum, konum og körlum. Til þess að verða slíkur íþróttaamaður þarf vitanlega mikla æfingu. En með tiltölulega litilli fyrirhöfn má þó í þessum efnum vinna þá bót, að miklu muni. Svo þarf að breyta til, að enginn tali svo eða lesi í útvarp, að hann hafi ekki áður fengið að heyra sjálfan sig af plötu. Þá fyrst er hann heyrir til sjálfs sín þannig, gefst honum til fulls kostur á að gefa sjer grein fyrir því, hvernig framburður hans er, einsog hann kemur hlustendum til eyrna. Þá fyrst geta honum orðið gallarnir nægilega ljósir. Og fyr en svo er orðið getur hann vitanlega ekki farið að hugsa um að laga þá.

III.

Skal þá minst á sumt það sem mjer þykir helst athugavert í þessum efnum. Mjög algengur er sá galli, að menn eru of hraðmæltir. Þó að ekki væri annað, þá nægir slíkt til þess að menn hafa miklu síður not af því sem sagt er. Kemur þar til greina það sem í sálfræðinni er nefnt *apperception*.

Það er ekki nóg að heyra, menn verða einnig að hafa nokkurn tíma til að gera sjer grein fyrir því, hvað það er sem þeir hafa heyrt. Annar algengur galli er sá, að menn kunna ekki nógu vel skil á því sem greinarmerki tákna í ritmáli. Mun vera óhætt að segja, að í því efni taki ræðu snillingar í prestastjett ekki sist öðrum fram. Þá er enn sá galli sem mikið ríður á að forðast, en ekki mun vera vandalaust að laga. En það er, að í framburðinum verði „o“ að „u“, og „i“ að „e“, eða á hinn veginn. Það er þessi galli sem fastur er orðinn í dönsku máli, og þó kveður ennþá meira að í ensku. Og yfirleitt á sá galli ríkan þátt í að setja nokkurn skrílskubrag á nýu málin, svonefndu. En eftirtekta-vert er það, hve mjög ítalskan ber af öðrum Evrópumálum í því efni. Og á jæg þar nú raunar ekki svo mjög við það, að ítalskan sje skýr af stafavíxlum slíkum sem t.d. að si (ef í latínu) varð se (sig) en se (sig í latínu) varð si. heldur hitt, hversu þetta dótturmál latíununnar, ber um skýrleika framburðarins, af öðrum þeim Evrópumálum sem mjer er nokkuð kunnugt um. Mun þar koma til greina arfur frá hinum stórkostlegu rómversku ræðusnillingum fornaldarinnar. Þar sem ekki voru dagblöðin, varð sá sem hafa vildi áhrif, að tala þannig að hann gæti verið viss um, að menn skildu hann. „Nosti sonitus nostros“, segir Ciceró, hinn ágætasti ræðusnillingur rómavskur, í

brjefi til vinar síns. Ræða hans mun hafa verið ágætlega skýr og hljómmikil, eða „rómurinn mikill yfir málinu“, eins og segir í Sverris sögu. Sonitus hljómur; getur jafnvel þýtt: þruma. Og vikur þar að vísu að því sem mikið atriði er í útvarpsflutningi. Því að það er alengit, og getur jafnvel komið fyrir æfða ræðumenn, að lokaorð setningar og lokaatkvæði orða, heyrast alls ekki, „rómurinn yfir málinu“ er þar svo lítill. Og það er ekki síst í því efni, sem ræðumönnum gæti orðið að miklu liði að fá að heyra sjálfa sig af plötu. Þeir mundu þá miklu auðveldlegar geta áttað sig á því hverskonar beiting eða vanbeiting raddarinnar það er, sem til þess leiðir að orð eða atkvæði tapast útvarpshlustendum alveg, og því sjerstaklega mikið riður á að forðast.

IV.

Til að koma í veg fyrir nokkurn misskilning sem orðið gæti, skal þess getið, að jeg er sjálfur langt frá því að vera slyngur erindisflytjandi í útvarp, og tel mig ekki mundu eiga meira skilið en aðra einkunn fyrir útvarpsframburð. Veldur þar þó mestu um að jeg hefi ekki átt þess kost að æfa mig eins og þurft hefði, en miklu síður hitt, að jeg beri ekki skyn á hvað er góður flutningur og hvað ekki. En því er þetta ritað, að mjer veltist sjerstaklega framfaravænlegt í þessu efni, að fá að heyra sjálfan mig af plötu. Og ekki síður þó vegna þess, að þó að oft sje að útvarpinu fundið og oft, þá hefir flest af því verið annað en það, sem að mínum dómi er mest þörf in á.

V.

Útvarpið er sú stofnun sem þar öllum ætti að vera unnt um að gæti orðið að sem mestum notum og til sem mestrar skemtunar. Því að ekki er gamanið einskis vert. En best þó þegar hvort-

tveggja getur farið saman, gagnið og gamanið. Og er það vissulega gott gaman, að geta látið sjer fara fram að þekkingu. Ætti í stofnuninni að vera í fyrirrúmi það sem miðar til að auka hlustendum skilning á heimi og lífi. Og þó sjerstaklega það sem orðið gæti til að efla þekkingu vora og skilning á landi voru, þjóð og sögu. Og þó að nokkuð hafi þar verið að því gert, og vel, að lesa Íslendingasögurnar og skýra, þá þarf betur að vera, áður þeir verði aðeins fáir, sem eru þeim ókunnugir og kunna ekki að meta þær rétt. Og vara þarf menn rækilega við þeirri villu, sem í útlöndum kveður ekki lítið að, og þó er meir en lítið skaðleg, að til bókmenta sje helst ekki annað teljandi en það sem skáldskapur er, leikrit, ljóð og skáldsögur; þ. e. slíkt sem fornmennt vorir kölluðu lygisögur (ekki lygasögur!). Jeg ætla, eins og geta má nærri, ekki að fara að gera lítið úr góðum skáldskap; en vanmentun hlýst af, ef menn inynda sjer, að mentun og nýar hugsanir, sje fyrst og fremst að sækja í það sem skáldin hafa ritað. En alveg væri það rangt að ætla að leggja Íslendingasögur að jöfnu, við skáldsögur síðari tíma. Það er nógu skrútið að virða fyrir sjer í þessu sambandi orðtakið „fagrar bókmentir“ (þýðing á frönsku orðunum „belles lettres“) sem hefir verið haft einungis um skáldbókmentir. Í samræmi við þann hugannarhátt, þá yrði að telja Finnboegasögu ramma, sem er ein af lókustu Íslendingasögum, til fagurra bókmenta, ef Finnur Jónsson hefði rétt fyrir sjer; en hann segir í bókmentasögu síni að hún sje „skáldsaga frá retum“. Það er nú raunar auðvelt að sýna fram á, einsog jeg hefi gert í kafla í bók minni Samnýnd, að sögan um Finnboega ramma er að

verulegu leyti sönn, en samt stendur hún að sannleiksgildi langt að baki Vatnsdælu, sem er þó ekki ein af allrabestu Íslendingasögnum, en ekki getur þó komið til mála að telja til fagurra bókmenta, ef aðeins lygisögur eiga að hljóta svo veglegt heiti. Og engin fornrit voru væru þeim heiðri fjær en einmitt allra mestu snildarverkin, einsog Egla og Heimskringla. Jeg hefi verið að lesa Eglu við og við í meir en 60 ár, og mundi jeg ekki svo gert hafa, ef jeg hefði ekki verið sannfærður um, að markmið höfundarins hefir verið, að segja sanna sögu, en ekki að búa til skáldsögu. Og ekki þarf að efa hver sá höfundur er, nje heldur, að honum hefir tekist með fádæmum vel. Ekki er það aðdáun á Agli sem því veldur að jeg hefi lesið þá sögu svo oft. Arinbjörn hersir er það sem jeg dáið mest að. Sagan af því hvernig Arinbj. bjargar í Jörvik lífi Egils æskuvinar síns, hygg jeg sje eitt heimshámark frásagnarlistarinnar, og því stórkostlega drengskap arafreki fyllilega samboðin sem af er sagt. Og ekki hygg jeg að í lygisögu hefði verið hægt að segja eins vel. Því að orðin: sannleikurinn er sagna bestur, eru sönn einnig í þeirri merkingu, að hin æðsta list getur ekki komið fram öðruvísi en í sambandi við sannleikann. Og sje sagt það sem satt er, að ekki hefði sú frásögn getað orðið eins ljómandi, ef ekki hefði verið af skáldi að segja, þá er þess að gæta, að hinar snjöllu vísur Egils voru ekki um aðeins ímyndaða hluti og atburði, heldur lýsingar á veruleika. Einsog t. d. þessi, sem atbragð er:

Vasa tunglskin

nje ógnlaust

Eiríks bráa,

þá's ormfárn

ennimáni

skaut allvalds

ægigeislum.

Eiríkur blóðöx mun hafa verið eygður mjög, og augnaráðið ekki blóðlegt þegar hann leit til Egils, einsog ekki var heldur við að búast, þar sem Egill hafði drepist son hans. Og nú getum vjer vítt, að í raun og veru er um geislun frá augum að ræða.

VI.

Mjer virðist ástæða til að vona, að til nokkurs gagns gæti orðið að minnast á þetta í grein sem skrifuð er til þess að greiða fyrir því, ef verða mætti, að útvarpið gæti orðið að meiri notum sem mentastofnun. Þyrfti meira að gera að upplestri fræðibóka en verið hefir. Mætti þar margar nefna, þó að jeg láti mjer nægja, að minna á bækur einsog „Íslenska menningu“ eftir dr. Sigurð Norðdal, ævisögu Jóns Sigurðssonar, eftir dr. Pál Eggert Olason, og bók Jóns heitins Aðils prófessors um Skúla fóteta. Þá minnst jeg ekki þess, að hafa í útvarpinu nokkurntíma heyrt nokkuð um Njólu Björns Gunnlaugssonar eða úr henni. Og má þó ekki falla í gleymsku þessi merkilega heimsfræðitilraun, sem spekingurinn setti fram þannig, að telja verður frá því sjónarmiði, til íslenskra ríinna. Jeg minnst frá æskuárum mínum vinnumanns í sveit, sem hafði sjer til skemtunar á sunnudögum að kveða Njólu.

Ekki var hann ógreindur sá, og kunni mun betur að meta þetta snildarverk spekingins en jeg, á þeim dögum, og þó síðar væri. Því miður hafði þessi maður ekki líkamskrafta að því skapi sem hann var gáfaður. Hann þóldi ekki erfiðisvinnuna sem hann varð á sig að leggja, og dó ungur, af hjartabilun, að því er jeg hygg mjer muni vera óhætt að fullyrða.

Okt.—des. '47.

Helgi Pjeturss.